

Beheerplan

2020-2028

Colofon

tekst

Domies Toen

illustraties

voorkant omslag, inhoudsopgave, p. 3, 7, 12

Jelle van Nimwegen

vormgeving en opmaak

Van Kelckhoven BNO, Groningen

Inhoudsopgave

Inleiding 3

Historische schets *Domies Toen* 5

De botanische indeling van de tuin 6

Half natuurlijke milieus 6

Natuurlijke milieus 6

Borders 6

Kruidentuin 6

Botanisch beheer 7

Algemene opmerkingen 7

Controles 8

Dagelijks/wekelijks 8

Maandelijks 8

Jaarlijks 8

Vaste tuinwerkzaamheden 8

Botanische milieus 9

Halfnatuurlijke milieus 9

Natuurlijke milieus 9

Grasland 9

De zoomvegetatie 10

De akker 10

Planten uit de streek 10

De borders 11

Kruidentuin 11

Vlindertuin 11

Overig tuinonderhoud 11

Bomen, struiken en hagen 11

Gras 11

Terugkerende snoei 11

Paden 11

Meubilair 11

Bouwwerken 12

Informatievoorziening 12

Beheeraccenten voor de komende jaren 12

Inleiding

Met trots stelt het bestuur van *Domies Toen* het beheerplan vast. Deskundig overdraagbaar beheer is van essentieel belang voor Botanische tuinen. Zo ook voor *Domies Toen*. Juist omdat meerdere medewerkers en vrijwilligers werken in de relatief kwetsbare tuin is het van belang om beheerzaken te kunnen overdragen, of juist te kunnen raadplegen. *Domies Toen* is dan wel een dynamische tuin die afhankelijk blijft van externe invloeden als weer, bezoekers en ander menselijk ingrijpen, het helpt om de historie en de plannen voor de toekomst te bewerkstelligen.

We zijn als bestuur verheugd met de inzet van de vrijwilligers die samen met Tuinbeheerder Jan Jaap Boehlé, tot dit beheerplan zijn gekomen.

Bestuur *Domies Toen*,
April 2020

Historische schets *Domies Toen*

Gelegen aan de voet van de 15e-eeuwse Petruskerk in Pieterburen, herbergt *Domies Toen* een rijk verleden.

Kort na de bouw van de kerk moet hier al een pastorieboerderij (in het Gronings: weem) gebouwd zijn. De westelijke tuinmuur begrensd de 'nutstuin' en kan rond 1600 worden gedateerd. In die tijd was de pastoor, later de dominee, predikant en boer tegelijk; het loon van de dominee was te weinig om in het levensonderhoud te voorzien. Hij hield vee, verbouwde graan op het land en kruiden en groenten in de pastorietaan. Predikanten gaven ook land- en tuinbouwonderwijs. Zij speelden zo een rol bij de vernieuwingen van de landbouw.

In de oude nutstuin werd, uniek voor Noord-Groningen, een stenen prieel gebouwd. Mogelijk uit de eerste helft van de 18^e eeuw, mogelijk later, maar zeker een kopie van het tuinprieel van de Menkemaborg uit 1710. Zowel het tuinprieel als de tuinmuur zijn rijksmonumenten.

In Pieterburen speelde de invloed van de borg Dijksterhuis. De glans van de borgheer moest afstralen op de kerk en omgeving.

In de 19^e eeuw was het 'boeren' van de predikant niet meer nodig. De dominee kon gaan leven van zijn inkomsten als dominee. Hij hoorde bij de notabelen en moest dat ook uitstralen.

In 1880 werden het koetshuis en de schuur van de weem afgebroken, het oude voorhuis van de weem werd vergroot tot een stijlvolle notabelenwoning. Voor de pastorie werd naar de mode van die tijd een 'slingertoen' aangelegd, de Groninger vorm van de Engelse landschapstuin met hoogteverschillen, slingerende paden, een vijver met een bruggetje en monumentale bomen. Hoogstwaarschijnlijk is de tuin ontworpen rond de rode beuk die er al stond.

In 1888 werd het godsdienstgebouwtje gebouwd. Het werd gebruikt voor catechisatie en landbouwonderwijs.

Na de Tweede Wereldoorlog veranderde er veel op het Groningerland, de mechanisatie in de landbouw maakte dat veel mensen de streek verlieten.

In 1960 vertrok de laatste dominee uit Pieterburen. De pastorie werd overbodig, verkeerde in slechte staat en werd afgebroken. Tine Clevering Meijer, plaatselijk herenboerin en zeer betrokken bij erfgoed, werd gevraagd een plan te ontwikkelen voor de tuin. De slingertoen werd opgeknapt, de border langs de oude muur met oude boerderijplanten aangelegd, en er werden stinzenplanten neergezet. De tuin werd verfraaid met het beeld Flora, afkomstig uit een boerderijtuin in Mensingeweer, een zonnewijzer, een replica van een oude zonnewijzer, 'Tied vliegt als 'n schaar veurbie', op een sokkel uit de tuin van de commissaris van de Koningin. Het tuinprieel werd gerestaureerd.

Met de komst van tuinbeheerder Paul Jansen in 1985 werd een aanzet gegeven naar de huidige vorm van de tuin. Hij nam het initiatief tot ecologisch beheer en de omvorming tot een heemtuin. Hij bracht verschillende milieus aan in de tuin. Na zijn vertrek werd dit voortgezet door zijn opvolgers. In 1992 werd de Stichting *Domies Toen* opgericht. Er kwam een structurele bijdrage van de nieuwe gemeente De Marne, een nieuwe impuls voor de ecologische aanpak. In 2001 kreeg de tuin de status van botanische tuin van de Vereniging van Botanische Tuinen. De erkenning vond plaats op basis van de collectie stinzenplanten en de collectie inheemse planten, waaronder een groot aantal Rode Lijstplanten. In 2003 werden tuin en godsdienstgebouwtje overgedragen aan de Stichting Oude Groninger Kerken. In 2005 kreeg de tuin de erkenning als geregistreerd museum. Naast de collectie stinzenplanten telde het totaal van tuinmuur, tuinprieel en het feit dat de tuin een onderdeel was van het complex kerk, tuin en godsdienstgebouwtje.

De tuin was door de jaren heen altijd in beweging en zal dat blijven. Maar het botanische karakter en het behoud van de collectie, in combinatie met haar rustgevende karakter en sfeer staan wat het beheer betreft voorop. Mooi is ook dat de functie die de dominee had om boeren te onderwijzen in plantenleer, nu is overgegaan naar de botanische tuin met haar educatieve functie.

De botanische indeling van de tuin

In een relatief kleine tuin, wat *Domies Toen* is, kun je een aantal groepen van beplantingen onderscheiden.

Half natuurlijke milieus

Dit zijn voornamelijk de stinzenplanten-milieus. De planten die hier de boventoon voeren zijn door de mens ooit bewust als tuinplant ingebracht vanuit het wild.

Natuurlijke milieus

Juist omdat de tuin een lange geschiedenis heeft, hebben planten vanuit de collectie zich een eigen milieu toegeëigend. Het zijn veelal natuurlijke milieus waar deze planten nu staan en op deze plaats onderdeel zijn van de collectie.

Grasland

Kalkrijk grasland (mergelvallei), bloemrijk hooiland en veengrasland.

Zoomvegetatie

Op grens grasland struweel in de voormalige kelder van de pastorie.

De akker

Betreffende de akkerkruiden.

Planten uit de streek

Er staan een aantal plantenbakken met daarin verschillende planten uit verschillende milieus in het noorden van Nederland. Zo is er een bak met kalkrijke zandgrond, vochtige veengrond en kweldergrond. Door de bakken en de beperking hiervan zijn de planten goed te beheersen.

Borders

Dit is een collectie van met name vaste planten die veel gebruikt werden in siertuinen van het Groningerland.

Kruidentuin

Op de rand van het hooiland is een kleine kruidentuin aangelegd met kruiden die bruikbaar zijn in de keuken, maar ook in de volksgeneeskunde.

Vlindertuin

De vlindertuin is in de plaats gekomen van de oude vroedmeesterpaddentuin. De plantkeuze is op vlinders en insecten gericht, bijvoorbeeld de bouw van de monddelen van het insect in relatie tot de bloemvorm. Ook staat er nog een insecten/bijenhôtel.

Algemene opmerkingen

Werkzaamheden in de tuin worden veelal door het seizoen bepaald. Voor een kleine tuin als *Domies Toen* is vooral passie van groot belang. Passie om met zorg en geduld de tuin te beheren en planten zoveel mogelijk met de hand weten te beheersen. Een belangrijk deel van het beheerplan is het benoemen van de werkzaamheden die nodig zijn om *Domies Toen* zo goed mogelijk te onderhouden en beheren. Door het benoemen van de werkzaamheden ontstaat er een lijst die als geheugensteun kan fungeren voor de beheerder.

Alle werkzaamheden in de tuin worden op een milieuvriendelijk en ambachtelijke manier uitgevoerd waarbij zoveel als mogelijk ook rekening gehouden wordt met de fauna en de omgeving. Er worden geen lawaaiërie machines gebruikt, geen gemotoriseerde heggenschaar en er wordt vanzelfsprekend niet gespoten met pesticiden. Voordat we met de specifieke tuinwerkzaamheden verder gaan, eerst de controlerende werkzaamheden.

Naast het collectiegericht tuinonderhoud zijn er werkzaamheden die terugkomen en van belang zijn voor de eerste indruk van de tuin: de tuin moet verzorgd ogen.

Controles

Dagelijks/wekelijks

De werkdag begint met het openen van de deuren van het prieel en het controleren of alle boekjes, gidsen en dergelijk nog voldoende aanwezig zijn. Een snelle rondgang door de tuin om te kijken of er nog ongerechtigden zijn die opgeruimd dienen te worden. Hierbij wordt ook rekening gehouden met de oprijlaan en de parkeerplaats.

Het controleren van de nummers bij de planten, de leesbaarheid hiervan en bekijken of ze nog wel in het zicht liggen.

Maandelijks

De drie monumentale bomen die de tuin rijk is, rode beuk, goudes en plataan, die beeldbepalend zijn voor de tuin, worden maandelijks gecontroleerd op gezondheid en dood hout. Dit laatste natuurlijk ook in verband met de veiligheid voor de bezoekers. Controles op de staat van de banken, het bruggetje, zonnewijzer en windharp. Indien nodig worden kleine reparaties uitgevoerd.

Jaarlijks

Het schoonmaken van de goten van het tuinprieel en het entreegebouw. Het controleren van de staat van het prieel, het entreegebouw en de oude tuinmuur. Bij gebreken moet dit worden doorgegeven aan de eigenaar, de Stichting Oude Groninger Kerken. De stichting is eigenaar van de tuin, het prieel en de muur zijn rijksmonumenten.

Vaste tuinwerkzaamheden

Voor een goed beheer is het zaak dat de werkzaamheden goed beschreven zijn. Door de sterke verscheidenheid van de verschillende biotopen in de tuin herbergen we een grote collectie aan stinzenplanten, heemplanten waaronder een groot aantal Rode Lijstplanten en ook cultuurplanten. De instandhouding van de collectie en het representatief zijn van de tuin zijn het hoofddoel van het beheer. Het beheer van deze gevarieerde tuin vraagt dan ook om specifieke kennis.

Het beheer van de tuin is collectiegericht, dus kunnen we van een soortgericht onderhoud spreken. Dit houdt in dat we bepaalde soorten ‘pamperen’ door hun gebied vrij te houden van concurrenten zodat de planten zich optimaal kunnen ontwikkelen. Bij het onderhoud van de borders is dit een normale aanpak. Bij de heemplantvegetaties is dit niet zo gebruikelijk. We kiezen hier toch voor. Bij de aanleg zorgen we ervoor dat de situatie onkruidvrij is en dan vooral vrij van wortelonkruid, anders is er geen beginnen aan. We leggen overal tegels tussen de planten zodat we zo min mogelijk op de grond hoeven te staan wat verdichting van de grond voorkomt. We plaatsen ze zo dat ze grotendeels of helemaal door de planten aan het zicht worden onttrokken.

Voor een beheer van puur maaien en afvoeren is de oppervlakte van de tuin te klein en het zou ook vrij snel leiden tot verschraling van de verscheidenheid. Tevens is het zo dat een heemtuin een tuin is en geen natuur. Het nagebootste milieu is kunstmatig en is altijd anders dan de situatie in de natuur. Toch maken we de omstandigheden zo dat de beoogde planten het er goed doen en zich blijvend willen vestigen. Zodat zelfs het beeld van de beoogde vegetatie bereikt kan worden.

De collectie moet zuiver worden gehouden door de planten die niet in het vegetatiebeeld horen te verwijderen, hoe mooi ze ook bloeien. Het is belangrijk om de planten zo in te zetten dat het geheel een compleet en esthetisch beeld oplevert. De woeke- raars moeten worden ingetoomd en als ze al te invasief zijn, moeten ze geëlimineerd worden. Dit is een spel waarbij door ervaring en door waarneming een mooi resultaat qua beeld en collectie bereikt kan worden. Bij het onderhoud is het van belang vooral de wortelonkruiden goed in toom te houden (dus helemaal verwijderen en als het uit de hand loopt dat deel weer schoon te maken). Een plaag in de tuin is de *Equisetum arvense* – de paardenstaart. Hier is geen kruid tegen gewassen. Trekken en nog eens trekken. Op sommige paardenstaartplanten zit een schimmel. Hiermee proberen we andere paardestaarten te infecteren. Dit lijkt aardig te lukken. Bij lang droog weer heb je ook aanmerkelijk minder last van de paardenstaart.

Botanische milieus

Halfnatuurlijke milieus

De stinzentuin en esdoornlaantje zijn onze half-natuurlijke milieus. De stinzentuin wordt vooral gevormd door de slingertuin en het esdoornlaantje. Hier vindt men het merendeel van de stinzenplantencollectie. De bloei van deze planten vindt grotendeels in de nawinter en het vroege voorjaar plaats voordat de bomen weer geheel in blad staan.

- De grastaluds op de grens van de tuin en langs delen van het pad worden gemaaid.
- Langs de paden de eerste veertig cm nadat het Haarlems klokkenspel is uitgebloeid.
- De grastaluds na de winter en wanneer de situatie er om vraagt.
- Andere delen waar gras staat, worden eind juni en begin van de winter met de zeis gemaaid.
- Het maaisel en een teveel aan blad worden afgeharkt. De randen langs de vijver worden aan het eind van de winter gemaaid.
- Afgevalen takken worden indien nodig verwijderd.

Aan de stinzenplanten zelf hoeven we niet veel te doen. Ze vinden het prettig als er een keer overheen geharkt wordt, en het geroer in de grond tijdens het wieden is ook positief: veel bolletjes doen het goed als er roering in de grond plaats vindt. Er wordt toch wat gerenoveerd in het deel van de slingertuin rond de vijver. Er zijn enkele plaatsen waar *Carex* en *Luzula* agressief worden en te dominant. Deze worden geminimaliseerd. Verder staan er een aantal soorten verkeerd. Gele- en bosanemoon staan haast door elkaar heen. Ook zit er een blauwe cultivar van de bosanemoon tussen. De gele- en bosanemoon moeten uit elkaar. Verder staan de sleutelbloemen door elkaar heen, wat veel soortkruizingen geeft. Deze soorten moeten niet te dicht bij elkaar elk een eigen plek krijgen. Verder zijn er een aantal onkruiden die sterk ingetoomd moeten worden of soms zelfs verwijderd. Bijvoorbeeld heggenwikke, gewoon nagelkruid, een te veel aan schaduwgras en boskortsteel. Ook opslag van es, esdoorn en heesters halen we weg.

De bomen in het esdoornlaantje moeten jaarlijks geknot worden. Het is van groot belang dat dit gebeurt voor begin december. Knotten met snoeischaar, takkenschaar en kapzaagje.

Als laatste proberen we door het uitplanten van de stinzenplanten grotere groepen te maken waardoor het er tijdens de bloei parkachtiger uit komt te zien. We gaan uit van materiaal ter plekke dat we scheuren en uitplanten. Verder grote vlakken met bijvoorbeeld lievevrouwebedstro en grootbloemige muur. Deze vlakken vrijhouden van bijvoorbeeld gewoon nagelkruid en robertskruid.

Samenvattend: maaien, afharken, wieden, snoeien, knotten, uitbreiden plantgroepen. Verder goed de collectie in de gaten houden en notities maken.

Natuurlijke milieus

De mergelvallei, zoomvegetatie, het bloemrijk hooiland en de akker vormen onze natuurlijke milieus.

De mergelvallei is in de plaats gekomen van wat voorheen de berm- en dijkvegetatie genoemd werd. Die was verzuurd, met nauwelijks nog bloei. Het is wel de eerste aanblik is die je krijgt bij het binnenkomen van de tuin daarom zochten we naar iets dat visueel aantrekkelijker was. Het is een eerbetoon aan Paul Jansen. De mergelvallei is klaar-gekomen in 2017 (tijdens het Rode Lijstproject). We hebben er kunnen werken met veel mergel (afkomstig uit de vroedmeesterpadentuin), straatzand en woudzand. Het doel is de vegetatie van een kalkrijk grasland na te bootsen. Het onderhoud bestaat voornamelijk uit selectief wieden of wat een mooiere term (van Rob Leopold) is 'componerend wieden'. Het is nog wat zoeken, maar de meeste beoogde soorten doen het er goed.

Grasland

Dit ligt voor het prieel, omzoomd door borders, de haag van de kruidentuin en langs de akker.

Het bloemrijk hooiland is geïnspireerd op de bloemrijke graslanden van vochtige, voedselrijke bodems van vooral leem, klei en zavelgronden. Wat de grond betreft zitten we dus wel goed. Het beheer van deze hooilanden bestond uit tweemaal

per jaar maaien plus afvoeren maaisel. Aan het hooiland wordt voortdurend gewerkt om er een optimaal hooiland in volle bloei van te krijgen. Een aantal grassen zijn te sterk dominant. Dit houdt in dat het deel van het hooiland dat te sterk vergrast is op de lijst staat gerenoveerd te worden (afplaggen, wortelonkruiden verwijderen, opnieuw inplanten/zaaien; dit staat op de planning voor de komende twee jaar). Voor de rest bestaat het beheer vooral uit maaien met de zeis en het stevig afharken van het gras. Door stevig te harken pakken we zoveel mogelijk gras en doorbreken de moslaag. Dit is belangrijk omdat er zich anders een viltlaag vormt die al het zaad wegvangt, met andere woorden, het zaad bereikt de grond niet meer. Vaak zie je in dat soort situaties dat de vergrassing toeneemt. Met de zeis snij je het gras en de planten af, dit geeft een mooier maaibeeld.

De eerste maaibeurt ligt tussen eind juni - augustus. Dit omdat we gefaseerd maaien en het tijdstip laten afhangen van het uitbloeien en zaad zetten van de planten. De laatste jaren zien we rare verschuivingen in bloeitijd. Afgelopen jaar begon bijvoorbeeld de beemdkroon pas in juni te bloeien, erg laat. Het deel van de wei waar de *Colchicum*s staan, moet altijd eind augustus gemaaid zijn om een zo mooi mogelijk bloeibeeld te krijgen. In oktober wordt het resterende deel gemaaid. Aan het eind van de winter maaien we dan het in het najaar bijgegroeide gras er nog eens extra af. Tevens pakken we dan het mos nog eens extra aan (het zit dan mooi los en is makkelijk te verwijderen). Ook verwijderen we witbol, kropaar ed. Op deze plaatsen zaaien of planten we dan gewenste soorten in. Zoals we al zeiden, de tuin is te klein om een mooi gevarieerd resultaat te krijgen met alleen maar maaien en afvoeren. Het doel is om een bloemrijk hooiland te krijgen met een zo gevarieerd mogelijke begroeiing. Het grootste deel voldoet al aan de verwachtingen maar het kan nog beter.

De zoomvegetatie

Deze bevindt zich in en langs de kelder van de oude pastorie. Zoomvegetatie: op de overgang van grasland naar struweel (bos). In het begin was

dit een moeilijk deel van de tuin. Veel pakte er niet. Momenteel gaat het meer en meer de goede kant op. Het deel aan de kant van de kerk ontwikkelt zich goed maar is nog niet geheel klaar. De andere kant moet nog deels aangepakt worden, maar hier gaat het ook de goede kant op.

Het beheer bestaat hier ook weer uit selectief wieden. Verder moet er nog een deel in cultuur genomen worden, dat zal nog wat tijd kosten. Verder staan er een mooie grote gele kornoelje, een *Prunus hibernica* cv. *Autumnalis* en enkele *Cornus kousa* en een sierappel, raar mengelmoesje maar passend bij de collectie.

De akker

De akker hebben we in 2018 verplaatst. Op de oude plaats lag hij een te groot deel van de dag in de schaduw en kwam zo niet goed tot zijn recht. Waar hij nu ligt is het veel zonniger. Ook hebben we de akker goed opgehoogd zodat hij mooi droog is. We hadden nog een kruiwagen mergel over, die is door de bovengrond gewerkt. Ook hier gaan we weer soortgericht te werk. Begin maart schonen we de bovengrond, verwijderen grassen en akkeronkruiden die te dominant worden. Vaak is dat de bolderik maar ook het grijskruid heeft bij ons de neiging sterk te gaan domineren en moet dus getemperd worden. Begin maart zaaien we het graan en de akkeronkruiden in. Wanneer het graan te hoog wordt, spannen we draden om te voorkomen dat het omvalt. Gedurende het jaar wieden we waar nodig is, vooral ganzevoetachtigen, perzikkruid en vierzadige wikke zijn niet veilig voor ons. Ook hier is het nog enigszins aftasten wat het mooiste resultaat geeft. Ook is het verleidelijk om sommige oude gewassen zoals paarse morgenster en wede een plekje te geven of om te kijken wat we hier met *Bromus ardenensis* kunnen doen. Verder staan hier twee kroonjuwelen, de aardaker en de naaldekervel. De laatste was heel kenmerkend op de akkers van het Hogeland.

Planten uit de streek

De verschillende polyesterbakken bevatten ieder zo hun eigen specifieke milieu. Van zoute kweldergrond tot kalkrijk zand. De bakken zijn relatief

eenvoudig te onderhouden omdat het gekaderd is. In de zomer is het belangrijk te kijken of de planten voldoende water krijgen en hebben.

De borders

De borders liggen als een manchete om de akker en het hooiland heen. Dankzij de borders kun je in dit deel van de tuin door de juiste plantkeuze de bloeiperiode laten voortduren tot laat in de herfst. Door de nadruk op de najaarsbloeiers te leggen, kun je ook het verhaal vertellen dat er voor de ontdekking van Amerika eigenlijk geen najaarsbloeiers waren, omdat het gros van de najaarsbloeiers uit de nieuwe wereld komt. Het onderhoud van de borders bestaat uit in het voorjaar de tuin voorjaarsklaar maken, wieden en het afknippen van dood loof. In de zomer en in het najaar de planten ondersteunen met takken en/of plantensteunen.

Kruidentuin

Het onderhoud van de kruidentuin is er vooral op gericht om de kruiden in al hun stadia te kunnen laten zien aan het publiek. Dit betekent vooral dat de bestaande beplanting goed in bedwang moet worden gehouden omdat kruiden de neiging hebben te gaan woekeren.

Vlindertuin

Het onderhoud van de vlindertuin bestaat uit:

- Het controleren van de muur, vijver en bijenhotel.
- Het onderhoud aan de planten, vooral ook het afknippen van uitgebloeide bloemen om zo de bloeitijd te verlengen.
- Regelmatig wieden

Overig tuinonderhoud

Naast het reguliere tuinonderhoud is er volop overig tuinonderhoud. Voor de tuinbeheerder de gewoonste zaak van de wereld.

Bomen, struiken en hagen

Bomenverzorging op veiligheid, de drie monumentale bomen, maar ook de andere bomen. Regelmatige visuele controle, in het bijzonder na zware wind. Bij gevaar altijd direct handelen en/of het gebied afzetten en na overleg met het bestuur handelen.

Gras

De graspaden en de wat grotere oppervlakten gras worden wekelijks één maal gemaaid.

Terugkerende snoei

De hagen worden na de langste dag gesnoeid met de hand met een scherpe snoeischaar. Vormsnoei wordt toegepast in het vroege voorjaar, de zomer en in de winter.

Paden

De schelpenpaden horen bij het karakteristieke van de waddenomgeving. Voor de toekomst zal het moeilijk worden om schelpen te blijven gebruiken. Het is goed om vanuit dit oogpunt, maar ook vanuit het oogpunt van duurzaamheid te kijken naar goede alternatieven. Voor het onderhoud is het belangrijk om voor de winter de paden bladvrij te maken en in het voorjaar eventueel nieuwe schelpen aan te voeren. In de zomer moeten de paden vrij van plantengroei zijn. Het is van belang dat de paden het gehele jaar door begaanbaar zijn voor bezoekers in een rolstoel.

Meubilair

Maandelijkse controle op de staat van bankjes, windharp, zonnewijzer en zo nodig repareren. De bankjes worden regelmatig schoongemaakt. Het standbeeld Flora laten we 'bemossen'.

Bouwwerken

Het bruggetje wordt maandelijks op veiligheid gecontroleerd.

Prieel en entreepoort krijgen een jaarlijkse controle op gebreken. Eventuele gebreken worden doorgegeven aan de eigenaar van terrein en bijbehorende opstallen, de Stichting Oude Groninger Kerken.

De goten van het prieel worden in het najaar één à twee keer schoongemaakt.

Het prieel, plek van informatievoorziening en het gastenboek worden ook regelmatig aangeveegd en opgefrist.

Informatievoorziening

Dagelijks wordt het prieel geopend. Bezoekers kunnen er informatie vinden over de tuin en achtergrondinformatie raadplegen. Ook ligt hier een gastenboek. Dagelijks wordt gecontroleerd of alle informatie er nog ligt. Geregeld worden ook de plantaanduidingen in de tuin zelf gecheckt, vooral daar waar het op dat moment relevant is, zoals plantnummers bij de stinzenplanten in hun bloeiseizoen.

Beheeraccenten voor de komende jaren

Domies Toen is relatief onderhoudsvriendelijk, mits de tuinmedewerker weet wat hij of zij doet. Het meeste werk zit erin om de planten op de plek te houden waar ze staan ingeschreven in het collectieplan. Dit vergt vooral werk als wieden en in bedwang houden van planten.

Voor de toekomst kan er gekeken worden naar randafzettingen van de paden. Subtiële ijzeren randen die het onderscheid tussen borders en paden goed weten af te scheiden. Zodat er minder makkelijk planten op de paden groeien.

